

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.131

В. П. Бобік
аспірант

Університету державної фіскальної служби України

ПРЕЗУМПЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНОСТІ ВИНИ ЯК ОДНА З ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ

Важливою і водночас невід’ємною умовою здійснення швидкого, ґрунтовного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення і судового розгляду є наявність законодавчо закріплених засад кримінального провадження. Насамперед, вони є гарантією правосуддя, забезпечення прав, свобод, законних інтересів людини та тісно пов’язані між собою, утворюючи єдину взаємоузгоджену систему.

З огляду на те, що початок ХХІ ст. в Україні ознаменувався реформуванням як правоохоронної, так і судової систем, важливою подією стало ухвалення нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., де вперше в окремій главі було закріплено двадцять дві загальні засади здійснення кримінального провадження. Однією з таких засад є засада презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, яка має конституційне підґрунтя.

Актуальність теми обумовлена важливістю зазначеної вище базової засади кримінального процесу, яка є гарантією права особи на швидке, ефективне розслідування кримінального провадження, справедливий судовий розгляд і винесення законного судового рішення.

Проблеми щодо окремих аспектів виникнення та застосування засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини досліджували такі відомі науковці, як: Д. Берчук, О. Галаган, О. Карнаухов, О. Коваль, В. Маляренко, Г. Мамка, О. Трохлюк. Проте, незважаючи на значний науковий і практичний інтерес до досліджуваної проблеми, питання значення засади забезпечення доведеності вини як складника засади досліджено недостатньо, у результаті чого виникає низка проблем у сфері правозастосування. Крім того, серед науковців немає єдиної думки й уніфікованого підходу до тлумачення та визначення цієї конституційної засади здійснення судочинства.

Забезпечення доведеності вини розглядається як одна зі складових частин з’ясування істини або зводиться до доведеності вини достатньо якісними

доказами, які не дають підстав сумніватися в ній, або розглядається крізь призму принципу презумпції невинуватості [1, с. 188].

Метою статті є дослідження та висвітлення основних особливостей складової частини засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, а саме – забезпечення доведеності вини та її значення для здійснення неупередженого кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Ухвалення судом законних, обґрунтованих і вмотивованих рішень є необхідним і водночас важливим засобом реалізації завдань у кримінальному процесі. Усі державні органи, діяльність яких пов’язана із правоохоронною, здійснюють її на основі додержання певних засад, які характеризують специфіку діяльності кожного органу. Такі засади є основою ухвалення законних і обґрунтованих рішень. Тому, з огляду на позиції вчених, засади провадження кримінального судочинства варто розуміти як фундаментальні положення – основи, якими мають керуватися у своїй діяльності органи та які визначають найбільш суттєві, керівні, вихідні моменти здійснення завдань кримінального провадження.

Загальновідомо, що засади кримінального провадження розробляються так, щоб здійснення прав і законних інтересів не ставилося в залежність від діяльності органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді чи суду [2, с. 167–168].

Тому розроблені та закріплені законодавцем у Кримінальному процесуальному кодексі України засади кримінального провадження є взаємоузгодженою системою регуляторів, які в сукупності є основою для ухвалення законного рішення в конкретній справі.

Варто наголосити, що засада забезпечення доведеності вини є новою в кримінальному процесі України [1, ст. 187] й однією з основоположних у здійсненні кримінального провадження. Її поява зумовлена ухваленням у 1996 р. Конституції України, де вона визначена в ст. 129 як один з

основних принципів здійснення судочинства [3]. До ухвалення Основного закону нашої держави кримінально-процесуальне законодавство не передбачало такого принципу.

В юридичній літературі зазначається, що реалізація конституційної вимоги щодо забезпечення вини можлива за умови дотримання таких вимог: 1) вимога імперативного характеру щодо «забезпечення», виявом якої в кримінальному процесі є його публічність; 2) вимога щодо дотримання презумпції невинуватості як конституційної гарантії прав і свобод осіб, залучених до кримінального процесу; 3) доведеність вини як результат доказування, що врівноважує публічні та приватні інтереси суб'єктів кримінального процесу [4, с. 163].

Відповідно до ч. 2 ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом [5].

Законодавець тим самим розподілив «тягар доказування» (*onus probandi*) вини між сторонами обвинувачення і захисту: у першій частині норми він звільнив сторону захисту від обов'язку доказувати невинуватість, а в другій – поклав на сторону обвинувачення обов'язок доведення винуватості особи поза розумним сумнівом [6, с. 249].

Зважаючи на вищезазначене, уповноважена сторона обвинувачення наділяється комплексом повноважень щодо розслідування і доведення обставин справи. Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, такими особами є слідчий, прокурор, і у визначених випадках – потерпілий (ст. 92 КПК України). Крім того, це не право, а їхній обов'язок, що здійснюється шляхом збирання доказів по встановленню всіх обставин справи на стадії досудового розслідування, складання обвинувального акту до суду з подальшим підтриманням обвинувачення під час провадження в суді до винесення відповідного судового рішення.

Л. Лобойко зазначає, що зміст зазначеного вище обов'язку полягає в необхідності доводити вину, а не довести її. Інакше на службових осіб державних органів довелося б покладати юридичну відповідальність за невиконання обов'язку. Відповідальність компетентних службових осіб встановлена лише за нежиття всіх заходів для встановлення вини особи. Тобто за неналежне здійснення процесу доказування, а не за отриманий під час законного й об'єктивного доказування результат – невстановлення вини обвинуваченого [7, с. 88].

Органи досудового розслідування, прокуратури й суду під час розгляду кримінальних проваджень повинні встановити факти, які стосуються того злочину, щодо якого ведеться кримінальне

провадження. Встановити винуватість обвинуваченого – довести, що саме він вчинив цей злочин і повинен нести за нього відповідальність. Характеризуючи відповідну засаду здійснення судочинства, можна зробити висновок, що її зміст ще остаточно не сформований.

Крім того, саме на прокурора, слідчого законом покладається обов'язок виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити ухвалення законних і неупереджених процесуальних рішень.

Водночас у визначених Кримінальним процесуальним кодексом України випадках обов'язок доказування покладається на потерпілого. Так, відповідно до ст. 340, у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді, головуючий роз'яснює потерпілому його право підтримувати таке обвинувачення [5]. Якщо потерпілий самостійно погодився підтримувати обвинувачення, тобто дав на це згоду, він користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду кримінального провадження.

Ще одним винятком, коли потерпілий користується правами сторони обвинувачення, є ст. 338 Кримінального процесуального кодексу України. Якщо прокурор дійде висновку про необхідність зміни обвинувачення, він складає обвинувальний акт і викладає обґрунтування ухваленого рішення. Якщо в обвинувальному акті зі зміненним обвинуваченням порушується питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення в раніше пред'явленому обсязі [5].

Досить вдалу позицію стосовно значення забезпечення доведеності вини як засади кримінального провадження висловила В. Маляренко. Вона зазначає, що конституційна норма щодо забезпечення доведеності вини «змушує суди більш ретельно підходити до проблеми доказів, їхньої якості, добротності, достатності для прийняття рішення у справі, визнавати людину винуватою у вчиненні злочину лише тоді, коли немає жодного сумніву в тому, що саме вона вчинила злочин, наявні всі елементи складу злочину і немає підстав для закриття справи. Забезпечення доведеності вини означає, що кожний елемент обвинувачення, кожна кваліфікуюча, обтяжуюча чи пом'якшуюча відповідальність обставина, кожна обставина, від якої залежать певні правові наслідки, кожний висновок судді чи суду мають ґрунтуватися на від-

повідних доказах, зібраних у передбаченому законом порядку» [8, с. 71–72].

Ми цілком підтримуємо її думку. Адже В. Маляренко наголошує на тому, що доведення винності обвинуваченого покладається на сторону обвинувачення, яка повинна зібрати встановленим законодавством порядком весь комплекс доказів, що будуть використані для підтвердження винності або ж навпаки – невинуватості особи.

Також Пленум Верховного Суду України у п. 19 постанови № 9 від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначив, що визнання особи винуватою у вчиненні злочину може мати місце лише за доведеності її вини [9].

Засада забезпечення доведеності вини знаходить своє відображення не лише в актах національного законодавства, а й в міжнародно-правових документах:

– у Загальній декларації прав людини (ухвалена і проголошена Резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) від 10 грудня 1948 р.), ч. 1 ст. 11 якої проголошує: «Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, доки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, за якого їй забезпечують усі можливості для захисту»;

– у Міжнародному пакті про громадянські й політичні права, де в п. 2 ст. 14 зазначено: «Кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно із законом».

Отже, засада забезпечення доведеності вини як складова частина єдиної засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини є однією із фундаментальних гарантій кримінального процесу, яка унеможливує порушення законних прав та інтересів осіб через несправедливе покарання. Проаналізувавши погляди вчених стосовно зазначеної засади, варто зробити висновок, що забезпечення доведеності вини полягає в обов'язку сторони обвинувачення (слідчого, прокурора, у визначених випадках – потерпілого) зібрати комплекс доказів, які будуть використані для підтвердження винності або ж навпаки – невинуватості особи в конкретному кримінальному провадженні. Враховуючи її важливість, кожен суб'єкт повинен чітко дотримуватися законодавчо закріпленої засади доведеності вини.

Література

1. Трохлюк О. Історія розвитку засади забезпечення доведеності вини в кримінальному процесі / О. Трохлюк // Право і суспільство. Кримінально-процесуаль-

не право та криміналістика. – 2015. – № 6 (ч. 3). – С. 187–192.

2. Галаган О. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження / О. Галаган, Д. Письменний // Науковий вісник академії внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 168–172.

3. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

4. Карнаухов О. Забезпечення доведеності вини як конституційна вимога до результатів кримінального провадження / О. Карнаухов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : збірн. наук. праць. – Донецьк : Донецький юридичний інститут. – 2007. – № 7. – С. 154–164.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–13. – Ст. 88.

6. Мамка М. Презумпція невинуватості в системі засад сучасного кримінального провадження / М. Мамка // Право і суспільство. Кримінально-процесуальне право та криміналістика. – 2017. – № 1. – С. 246–251 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/1_2017/part_1/45.pdf.

7. Лобойко Л. Кримінальний процес : [підручник] / Л. Лобойко. – Істина, 2014. – 432 с.

8. Маляренко В. Конституційні засади кримінального судочинства / В. Маляренко. – К. : Юрінком-Інтер. – 1999. – 320 с.

9. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму ВСУ від 1 листопада 1996 р. № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.

Анотація

Бобік В. П. Презумпція забезпечення доведеності вини як одна з фундаментальних засад кримінального провадження: особливості та значення. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу окремих положень презумпції забезпечення доведеності вини, її значення для ефективного та справедливого розслідування, розгляду та вирішення кримінального провадження. Досліджено погляди вчених щодо розуміння та значення засади, а також проаналізовано національне кримінально-процесуальне законодавство, яке визначає основні положення презумпції забезпечення доведеності вини.

Ключові слова: забезпечення доведеності вини, засада, кримінальне провадження.

Аннотация

Бобик В. П. Презумпция обеспечения доказанности вини как одна из фундаментальных основ уголовного производства: особенности и значение. – Статья.

Статья посвящена анализу отдельных положений презумпции обеспечения доказанности вини, ее значения для эффективного и справедливого расследования, рассмотрения и разрешения уголовного производства. Исследованы взгляды ученых относительно понимания и значения основы, а также проанализировано национальное уголовно-процессуальное законодательство, определяющее основные положения презумпции обеспечения доказанности вини.

Ключевые слова: обеспечение доказанности вини, принцип, уголовное производство.

Summary

Bobik V. P. The presumption of ensuring the proof of guilt as one of the fundamental principles of criminal proceedings: peculiarities and meanings. – Article.

The article is devoted to the analysis of certain provisions of the presumption of ensuring the proof of guilt, its importance for an effective and fair investigation,

consideration and resolution of criminal proceedings. The views of scientists regarding the understanding and meaning of the basis of the research are researched, as well as the national criminal procedure legislation, which defines the main provisions of the presumption of ensuring the proof of guilt.

Key words: providing proof of guilt, ambush, criminal proceedings.